

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ТА РОЗБУДОВИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НА ЗЕМЛЯХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

За останнє тисячоліття територія сучасної української держави зазнала цілого ряду історичних етапів державно-політичного, соціально-культурного і економічного розвитку. Кожний з них сприяв, залежно від потреб і можливостей, формуванню системи навчально-виховних закладів та розвитку освітнього процесу. Сучасний стан, особливості просторової організації і функціонування НОК України тісно пов'язані з минулим, тому історичні аспекти розвитку системи освітніх закладів є вагомим складовою у системі чинників й потребують детального дослідження, осмислення та науково обґрунтованих пояснень і висновків.

Період Княжих часів. *Об'єднання Руських земель навколо Древнього Києва, утворення, процвітання, дроблення і розпад Київської Русі – першого державного утворення на південно-східних Європейських землях. Прийняття християнства, формування історико-культурних передумов формування української нації.*

Завдяки опрацьованим історичним джерелам маємо підстави говорити, що окремі підвалини формування системи освіти України були закладені ще за часів Київської Русі. З літописних джерел відомо, що перші київські князі звертали увагу на освіту. І. Крип'якевич у своїх історичних дослідженнях “Історія України” пише: “Володимир почав брати дітей у значних людей і давати на шкільну науку”. Здебільшого школи організовувались при монастирях, великих церквах і княжих маєтках. Основний зміст навчання у них зводився до засвоєння знань з основ граматики, рахунку, риторики, співу, латинської мови. У майбутніх князів і воїнів важливе місце займало фізичне виховання та військова справа.

Період Середньовіччя. *Активний наступ у XV-XVI ст. Речі Посполитої на українські землі, постійна боротьба українського населення за збереження своєї мови, культури, віри, національних традицій.*

Починаючи з середини XIV ст. активне поширення польської мови, культури, католицької релігії змусили українське культурне і релігійне товариство шукати порятунку у збереженні руських православних культурних традицій і звичаїв. Як наслідок, на теренах тодішніх українських земель почався активний процес розширення мережі народних шкіл. Князь Костянтин Острозький створив школи у Турові (1572), Володимирі (1577), Острозьку (1580). Також іншими князями подібні школи були створені в Смотричі (1579) і Холмі (1582), де вивчалися церковнослов'янська, латинська, грецька і польські мови.

Новий поштовх розвитку освіти українських земель відбувся із створенням братських шкіл у Львові (1586), Києві (1615), яка у 1632 році перетворилась на Києво-Могилянську Колегію – першу українську вищу школу, Луцьку (1624). Зазначені заклади забезпечили широкий спектр освітніх послуг, на значно вищому рівні стали викладатись філософія, літературне мистецтво, основи багатьох видів ремісництва і будівництва, торгівлі.

Важливим також стало те, що до середини XVII ст. початкова парафіяльна освіта на теренах українських земель стала загальнодоступною. Зі слів Павла Алепського відомо, що “...українці часів держави Б.Хмельницького всі або майже всі вміють читати та знають порядок молитов і співів, ...навіть більшість їхніх жінок і дочок”[1].

Нового поштовху розвиток освіти на *Гетьманських* українських землях зазнав за часів гетьманства І. Мазепи. Він сприяв відродженню Києво-Могилянської колегії, збудував для неї нові будівлі, розширив перелік навчальних програм. У 1701 р. вона отримала статус академії і на протязі всього XVIII ст. лишалась провідним навчальним закладом на теренах українських земель. У 1817 р. Києво-Могилянська академія російським самодержавством

була закрита і на її базі у 1819 р. створена Київська духовна академія. До середини XVIII ст. Гетьманські землі мали досить добре розгалужену мережу парафіяльних шкіл. У 1099 поселеннях, які були охоплені статистичною звітністю, діяло 966 парафіяльних шкіл. Згідно розрахунків на одну школу приходилось 1,2 тис. населення. Також, дві постійно діючі школи, мала Січ.

З числа інших освітніх закладів східно- і центрально-українських земель XVIII ст. можна відзначити створення Чернігівської (1700) і Переяславської колегій (1738), які були реорганізовані у духовні семінарії (1776). Зростаючий духовно-культурний розвиток та просвітительська роль населення *Слобідської України* сприяли відкриттю у 1727 р. колегіуму у Харкові [1; 2].

Розвиток освіти у XVIII ст. на *Правобережній Україні* здійснювався під впливом уніатської церкви і особливо ордену Василіан. У 1769 р. Польська Комісія Національної Освіти наказала “польщити” всі українські парафіяльні школи у Галичині, Волині й Поділлі. Відбувся інтенсивний ріст парафіяльних шкіл на *Закарпатті*. У 1793 р. їх нараховувалось понад 300. У цьому ж часі єпископ М. Ольшанський заснував Мукачівську богословську школу, а єпископ А. Бачинський переніс її до Ужгорода перейменувавши на семінарію [1].

Період імперських поневолень. Кінець XVIII початок XIX століть на Європейських і в т.ч. на українських землях знаменувався значними політичними і соціально-культурними змінами, формуванням капіталістичних економічних відносин, які зумовили зростання ролі освіти у суспільствах, впровадження нових шкільних і заснування вищих закладів освіти.

З часу приєднання Правобережних українських земель до російської імперії (1795) і до Польського повстання (1832) на територіях Правобережжя зберігались польські школи, діяв Крем'янецький ліцей. Всі навчальні заклади знаходились під опікою Віленського шкільного округу. З поразкою польського визвольного руху на територіях Правобережжя поширились російські школи, ліквідовано Віленський округ, а шкільництво підпорядковане Київському округу. Для прискорення поширення російського впливу на південні українські землі, отримання оперативного контролю над всіма сторонами життя населення і зокрема освітою російська влада додатково створила Одеський округ.

Система організації та формування шкіл на українських землях регулювалася царськими циркулярами й указами і була представлена від однорічних церковноприходських до п'ятирічних прогімназійних навчальних закладів. Також були впроваджені середні школи на зразок кадетських корпусів. У 1856 р. на всій правобережній Україні їх нараховувалось 1320, які могли охопити навчанням менше 1 % населення. Запроваджені обмеження на навчання українською мовою у шкільних закладах якоюсь мірою компенсувались започаткуванням у другій половині XIX ст. недільних шкіл, що діяли переважно у великих і середніх містах.

На початку XIX ст. відбувається інтенсивний розвиток Вищих шкіл. У 1805 р. відкривається Харківський університет, у 1834 р. на основі ліквідованих Крем'янецького ліцею створено Київський університет і у 1865 р. Рішельєвського ліцею в Одесі – Новоросійський університет, у 1825 р. створено Ніжинський історично-філологічний інститут [1; 2].

Шкільництво на українських землях у другій половині XIX ст. розвивалось під впливом ряду політичних та соціально-економічних аспектів. Інтенсивний процес формування української нації, культури, національного самоусвідомлення населення, спричинив ріст наступу російського царизму на всі прогресивні українські товариства і інституції, в т.ч. на використання української мови. Також зародження капіталістичного виробництва вимагало на всіх його ланках організації залучення значно вищої кваліфікації трудових ресурсів.

У 1864 р. на українських землях імперський російський уряд провів шкільну реформу. Двокласні державні школи було підпорядковано Міністерству освіти, трирічні парафіяльні – Святійшому Синоду. Також на лівобережних і південних українських землях було дозволено земські школи. Їх кількість з близько 1600 у 1877 р. зросла до 4700 у 1910 р. З 1870 р. деякі

земські школи намагалися ввести у навчальні процеси українську мову, але безуспішно. Згідно реформи, середні школи ділились на класичні, духовні училища і семінарії. Земства почали організовувати дитячі садочки і ясла.

Швидкий розвиток фабрично-заводського виробництва вимагав значного збільшення підготовки робітників. Починаючи з 1870-х рр. земства почали створювати професійні робітничі школи, і на початок 1917 р. їх нараховувалось 93. На цей період також припадає розвиток вищих технічних шкіл. У 1871 р. у Харкові було створено Ветеринарний і у 1884 р. Технічний інститут, у 1898 р. Політехнічний інститут у Києві, у 1889 р. Вищу Гірничу школу у Катеринославі. У 1915 р. на українських землях російської імперії діяло 19 вищих фахових шкіл.

Починаючи з кінця XVIII і у XIX ст. суттєвих змін зазнав розвиток освіти на українських *галицьких, буковинських і закарпатських землях*. Приєднання Галичини і Буковини до Австрії у 1772-74 рр. тимчасово припинило колонізацію (особливо у галицьких землях) і піднесло рівень української школи. На підставі проведеної шкільної реформи у 1774 р. в Галичині та Буковині було запроваджено, як і по всій імперії, 3 типи державних шкіл: 6-класні нормальні школи (у Львові і Чернівцях з німецькою мовою навчання), 4-класні головні школи (у містах і монастирях з німецькою мовою навчання) і тривіальні (найнижчі народні з польською і українською мовою навчання). До кінця XVIII ст. у Львові було створені греко-католицьку семінарію, університет з латинською мовою викладання, реорганізовано Ставропігійський університет.

Після смерті у 1790 р. цесаря Йосипа II під тиском польської кліри в 1792 р. навчання української (руської) мови було обмежено двома годинами на тиждень, усунуто греко-католицьких священиків від навчання релігії. Також у 1805 р. Львівський університет реорганізовано у лицей, у 1812 р. скасоване обов'язкове загальне навчання і поступово у селах почали зникати тривіальні школи.

Новий етап відродження освіти на Галицьких і Буковинських землях розпочався з відкриття у Львові класичного університету з німецькою мовою навчання у 1817 р. і вищої технічної школи у 1834 р., яка з часом отримала назву "Львівська політехніка". У 1843 р. у Галичині нараховувалось 2132 школи, з яких 921 українська, 190 – польські, 81 – німецька і 938 – з мішаною мовами навчання [1; 2].

У 1867 році Австро-Угорські власті віддали владу в Галичині полякам, ті у свою чергу стали проводити антиукраїнську політику у шкільництві і як наслідок змінювати українську мову навчання на польську. І. Франко та інших дослідники свідчили, що станом на 1875 р. галицькі громади мали 1903 тривіальні чи головні школи, в яких навчалось 260 тис. учнів. Середні навчальні заклади діяли у Львові (чотири гімназії і реальне училище), Стрию (гімназія і реальне училище), Бродах, Дрогобичі, Самборі, Тернополі, Бережанах, Станіславові, Коломиї, Рогатині. Як супротив реакції, українська національно-свідома інтелігенція у 1885 році у Львові створила освітнє товариство "Просвіта" [5].

Кінець XIX – початок XX ст. у Галичині стали часом відкриття нових вищих закладів освіти. У 1874 р. відкрито Крайову школу лісового господарства, з 1894 р. як повноцінний заклад став діяти медичний факультет університету. Також у 1891 р. було відкрито ветеринарну школу, яку в 1896 р. реорганізовано у Ветеринарну академію, у 1889 р. Вищу державну торгівельну академію, у 1902 р. музичний інститут А. Нементорської і у 1905 р. Вільну академію мистецтв [4].

Освіта на Буковині до приєднання у 1774 р. до Австро-Угорщини знаходилась на дуже низькому рівні. Австро-Угорські власті у 1777 р. на її території започаткували таку ж шкільну систему як і в Галичині. Початки викладання української мови у Чернівецькій німецькій гімназії припали на 1851 р. На зразок галицькій „Просвіті” у Чернівцях у 1869 р. створилось товариство "Руська трійця", що здійснювало захист і розвивало традиції української громади в краї. У 1885 р. в Чернівцях створено перший на Буковині університет з

німецькою мовою викладання, в якому, за короткий час, були відкриті три українські кафедри. На кінець XIX ст. на буковинських землях діяло 165 українських школи, започатковано створення державних українських або українсько-німецьких гімназій у Чернівцях, Кіцмані, Вижниці та інших містах.

Нова освітня політика Австро-Угорщини сприяла починаючи з 1868 р. інтенсивному запровадженню на Закарпатських українських землях шкільного навчання угорською мовою. З 1881 по 1905 рр. кількість українських (руських) шкіл скоротилась з 353 до 23. Також, починаючи із 1907 р. було ліквідоване навчання українською мовою у гімназіях, вчительських і духовних семінаріях. Як наслідок за цей час частка неписьменного населення Закарпаття значно зросла і складала понад 60 % від загальної кількості [1].

Період Першої світової війни займає час від другої половини 1914 до першої половини 1919 років, є не довготривалим, але дуже насиченим військово-політичними подіями на теренах України, розгортанням національних державотворчих процесів.

Революційні події 1917 р. у Російській імперії, невизначений стан військового протистояння між країнами-учасницями Першої світової спричинили могутній поштовх української нації до державотворення. Виданий у червні Універсал Центральної Ради проголосив автономію України і створив перший структурний підрозділ для організації і управління освітою – Генеральний Секретаріат Освіти. Ним було створено Товариство шкільної освіти для друку шкільних підручників. У серпні цього ж року скликано I з'їзд Українських вчителів, створено Українську педагогічну Академію.

Після проголошення у листопаді 1917 р. Української Народної Республіки, спеціальна комісія Міністерства освіти проголосила започаткування в країні 12-тирічної єдиної трудової школи. Літом 1918 р. за уряду гетьмана Петра Скоропадського відкрито понад 50 нових середніх шкіл, Київський університет і педагогічний інститут, Державну драматичну школу, у 1919 р. за сприяння Агатангела Кримського та Володимира Вернадського – Українську Державну Академію мистецтв, у Полтаві Історико-філологічний факультет. Важливим культурно-освітнім центром на правобережній Україні став Кам'янець-Подільський [1].

Міжвоєнний період. Основні історичні віхи – утворення Української РСР у складі СРСР – першої у світі комуністичної держави. Доба НЕПу та подолання післявоєнної економічної розрухи, українське національно-культурне піднесення, індустріалізація та колективізація, масовий голодомор, політичні переслідування та репресії.

Значних змін зазнав розвиток освіти на українських землях у 1920-1941 рр. Остаточна перемога на теренах українських земель більшовицьких комуністичних сил і створення УРСР призвело до цілковитої зміни організації і розвитку освіти. Починаючи з 1920 р. у республіці запроваджено “єдину трудову школу” із завданням подолання безпритульності й безграмотності дітей, поступове запровадження з 1925 р. чотирирічного а з 1930 р. семирічного обов'язкового навчання. За часів Народного комісара освіти М.Скрипника розширилась мережа шкіл та зросла до 88 % частка учнів з українською мовою навчання.

Також було замінено класичну університетську вищу освіту на Інститути Народної освіти. Основне їхнє завдання – навчання студентів і підготовка майбутніх вчителів для семирічних і середніх шкіл. Діяли Інститути Народної освіти у Харкові, Києві, Одесі, Дніпропетровську, Кам'янець-Подільському, Херсоні, Ніжині, Луганську, Полтаві, Житомирі, Луганську.

Проголошений Радянським урядом напрямок на індустріалізацію країни вимагав підготовки фахових спеціалістів. Було запроваджено фабрично-заводські семирічки. Вищими технічними школами стали технікуми.

Проведена в СРСР у 1933-1934 рр. освітня реформа започаткувала створення загальносоюзної освітньої системи. Організація і управління освітою набули централізованого характеру. Серед позитивних моментів її діяльності – відновлення університетів, створення системи вузькопрофільних інститутів на зразок педагогічних,

технічних, сільськогосподарських [1].

На *Західноукраїнських Галицьких землях*, що входили до складу Польщі з 1920 по 1939 рр. скоротилась кількість українських шкіл з 2426 до 352 і Волині з 443 до 23. У 1921 р. було проведено шкільну реформу на зразок польської системи освіти. У 1924 р. міністр освіти О. Грабський зніщював створення унтраквістичних (двомовних польсько-українських) шкіл з обов'язковим референдумом батьків щодо мови навчання дітей. Як наслідок у 1930 р. тільки 7 % українських дітей Галичини навчались у одномовних українських школах.

Середня освіта для більшості українського населення була недоступна, тому що переважали приватні школи. З числа державних залишились тільки окремі гімназії з австрійського часу та одна професійна рільнича школа. В 1930 р. у Львові при Малій Семінарії відкрились Леотуральні курси для учнів старших класів закритих українських гімназій у Тернополі, Рогатині й Дрогобичі [4].

Починаючи з 1920 р. польські власті відновили ряд вищих навчальних закладів. Єдиним дозволим українськомовним навчальним закладом стала заснована у 1928 р. Греко-католицька Академія. На знак протесту щодо обмежень українців на здобуття вищої освіти і навчання українською мовою у Львові створено Український (таємний) університет (1921-1925 рр.) і Українську (таємну) Політехнічну школу (1922-1925 рр.).

До активної освітньо-культурної роботи в Галичині включились громадські просвітницькі організації “Просвіта”, “Скала”, на Холмщині і Підляшші – освітнє товариство “Рідна хата”, однак останню у 1930 р. було ліквідовано польськими властями.

На приєднаних до складу УРСР у 1939 р. Західноукраїнських і у 1940 р. Буковинських землях були здійснені часткові освітні реформи на зразок радянській системі освіти, але через початок у 1941 р. німецько-радянської війни вони лишились незавершеними.

Після включення у 1919 р. *Закарпаття* до складу Чехословаччини умови розвитку українського шкільництва покращилися. Так на Підкарпатській Русі кількість початкових українських шкіл зросла з 34 у 1919 р. до 492 у 1938 р., утворилось 5 гімназій. Також у краї діяло 132 українські дитячі садки сформувалась мережа учительських семінарій (4), в Ужгороді діяла Греко-католицька духовна семінарія. Учителі Підкарпатської Русі в 1929 р. були об'єднані у Союз Українських Вчителів, який репрезентував себе через українську освітянську газету “Учительський голос”. Від 1920 р. позашкільною освітою займалась “Просвіта”. Коли у 1938 р. Підкарпатська Русь (Карпатська Україна) створила власний уряд, шкільний референт в Ужгороді перетворено на міністерство шкільництва.

Окупувавши *Буковину* у 1918 р. Румунія ввела так званий стан “облоги” українських шкіл почавши організацію цілковитої румунізації освіти краю і тільки починаючи з 1929 р. дозволила часткове навчання українців рідною мовою у румунських школах, але і ці дозволи скасувала у 1934 р. [1].

Період німецько-радянського воєнного протистояння. *Воєнне протистояння між СРСР і Німеччиною вкрай виснажило територію України. Нація втратила близько 10 млн. населення, майже 70 % виробничого потенціалу. По завершенні військових дій загострились протиріччя і переросли у збройну боротьбу між радянськими проімперськими силами і національним рухом опору.*

Від початку військової кампанії 1941 р. і до її завершення у 1944 р. Західноукраїнські Галицькі землі входили до Генерал-Губернаторства. Освітніми справами займався Центральний Комітет з осідком у м. Краків, очолюваний Володимиром Кубійовичем. У 1942-1943 навчальному році на землях діяло 4173 початкові школи, 12 гімназій, 9 учительських семінарій, 330 фахових шкіл. Також у м. Львові діяли різного роду вищі фахові школи – Фахові Державні школи з німецькою мовою навчання і переважаючими українськими студентами [3].

На землях Рейхскомісаріату України, які знаходились у зоні значно довших і

виснажливіших військових дій, були організовані і діяли переважно чотирикласні школи, деякі окремі професійні школи. Також потрібно зазначити, що на більшості земель Центральної і Східної України система закладів освіти зазнала значних руйнувань і потребувала значних зусиль і затрат з відбудови у післявоєнний період.

Післявоєнний радянський період. *Перемога над Німеччиною та політичне піднесення СРСР на світовій арені, придушення національно-визвольного опору на Західних українських землях, відбудова та поступовий розвиток народного господарства України. Період застою та зневіра населення у краще комуністичне майбутнє, політичні переслідування вільнодумців. Суспільно-політичне протистояння і проголошення Української державності.*

Розвиток освіти цього періоду можна поділити на два етапи: а) етап відновлення закладів освіти в системі відбудови народного господарства, вирішення проблем організації освіти та подолання низького рівня освіти у дітей і учнівської молоді воєнного часу (1944-1950 рр.); б) етап розвитку та вдосконалення системи організації освіти відповідно до потреб радянського суспільства.

Відновлення та організація діяльності закладів освіти України здійснювались Міністерством освіти республіки під загальним керівництвом органів комуністичної партії та Ради Міністрів СРСР. Перші повоєнні роки характеризувались поновлення діяльності загальноосвітніх закладів. На початок 1944-1945 навчального року в Україні нараховувалось 12802 школи, в яких навчалось близько 1,8 мільйона дітей. Зросла роль вечірніх шкіл для робітничої молоді, у 1950 р. їх нараховувалось 852, у 1964 р. – більше 2 тис. Поступово відновлено діяльність всіх типів закладів професійного навчання. У перші повоєнні десятиріччя частка студентів денної та вечірньої і заочної форм навчання була приблизно однаковою.

У Західній Україні проведено додатковий перевишкіл учителів, більше половини з яких, на початок 1944-1945 н.р., було визнано не відповідними до роботи у радянських педагогічних закладах. Між 1945 і 1950 рр. до Західної України перш за все із ідеологічних міркувань скеровано понад 35 тис. вчителів із Центральної і Східної України. Також на Західній Волині, Галичині, Закарпатті та Буковині створено 22 нових вищих навчальних заклади, провідними з яких стали Львівський, Чернівецький, Ужгородський університети, Львівський політехнічний, Волинський, Станіславський (Івано-Франківський) педагогічні та інші інститути [4].

Важливим етапом у розвитку освіти в Україні став прийнятий у 1959 р. Верховною Радою СРСР закон “Про зміцнення зв’язку школи з життям і про дальший розвиток народної освіти”, на підставі якого інтенсивно посилювалась русифікація української школи. Цей закон також закріплював не обов’язковість вивчення української мови в російських школах, та обов’язок кожного випускника середнього спеціального або вищого закладу освіти відпрацювати 3 роки за визначеним державою місцем.

На середину 60-тих років в українських професійних закладах освіти склалась наступна відповідність фахової підготовки спеціалістів. Близько 47 % студентів навчались промисловим і будівельним професіям, ще близько 40 % – сільськогосподарського виробництва, транспорту, сфери послуг, військових спеціалістів і командирів і лише 13 %, що за прикладом розвинених країн Європи і Америки є дуже низьким показником, торгівлі, права, адміністративного управління і фінансів.

Нових випробовувань українська освіта зазнала на початку 70-тих років ХХ ст. коли із створенням Міністерства освіти СРСР на всесоюзному рівні здійснюється загальне керівництво дошкільним і шкільним навчально-виховним процесом, розвиток педагогічної думки, визначаються напрямки подальшого розвитку освіти, розробка навчальних програм і планів, видавництво уніфікованих підручників та методичних посібників. Головним спрямуванням роботи шкільних закладів стають трудове, військово-патріотичне і інтернаціональне виховання. На цей час також припадає зниження рівня навчання у міських і

сільських школах, зумовлене поганим матеріально-технічним станом закладів, надмірним перевантаженням учнів сільськогосподарськими роботами, вчителів позашкільною громадською роботою.

У плані професійної підготовки в період 60-80-тих років сформувались різного рівня розвитку освітні системи. Їх центрами стали міста-мільйонери Київ, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, Одеса, а також Львів і Запоріжжя, в яких рівень різнофахової підготовки спеціалістів став найвищим, мав загальносоюзне значення. Другу важливу ланку підготовки спеціалістів мали обласні центри та сформовані обласні системи закладів освіти. У більшості обласних центрів функціонували медичні інститути і училища, майже у кожному обласному центрі або одному з міст області – педагогічні ВУЗи, а також інститути, технікуми і училища з підготовки спеціалістів місцевого значення.

Останню спробу реформувати систему організації освіти в СРСР і в т.ч. Україні було зроблено у 1984 р., коли на рівні тодішнього ЦК КПРС було прийнято постанову “Основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи”, у якій йшлося про збереження існуючої в країні системи закладів освіти, однак надання їм і організованому ними освітньому процесу нових імпульсів трудового навчання та оволодіння учнями конструктивними знаннями з технічних, економічних і суспільних наук, наголошувалось на потребі практичного включення учнів до суспільно-корисної продуктивної праці. Також постанова закріплювала поступове зростання і покращення соціальних потреб педагогічних працівників країни.

Новітній період. *Розпад СРСР, проголошення створення і світове визнання Української незалежної держави. Розбудова держави, політична і соціально-економічна кризи, етапи їхнього подолання. Поступове входження української держави у світове співтовариство.*

Розвиток національної освіти в Україні розпочався з проголошенням 24 серпня 1991 р. утворення Української незалежної держави і має сьогоднішнє продовження. За цей період сформувалась національна освітня правова база включно із засадами конституційних гарантій на здобуття освіти кожним громадянином країни. Відбулось реформування організації освіти через призму врахування національних інтересів. Освіта за змістом і духом стала національною.

Складні суспільно-політичні й соціально-економічні процеси у країні цього періоду неоднозначно впливали на розвиток освіти. Відбулось зменшення кількості населення, скорочення народжуваності стало причиною зменшення наповнюванню спочатку дошкільних, а потім шкільних закладів освіти, зміни, особливо у сільській місцевості, мережі цих типів закладів.

Змінилась структура підготовки трудових ресурсів. Скоротилась кількість закладів і фахова підготовка спеціалістів робітничих професій і як наслідок на сучасному ринку праці є їхня нестача. Завдяки зростанню кількості недержавних вищих навчальних закладів та запровадження платної форми навчання у державних закладах, зросла чисельність фахової підготовки спеціалістів з вищою освітою. Через відсутність програм регулювання підготовки спеціалістів з вищою освітою, спостерігається “перевиробництво” фахівців права, менеджменту та організації економічної діяльності, інших окремих престижних спеціальностей. Запроваджені програми отримання другої освіти. Якісно новою сторінкою розвитку української освіти має стати її приєднання до світових програм організації освіти, зокрема широко відомих Болонських угод.

Література:

1. *Бакало І., Маркус В., Плюц Т., Струмінський Б.* Шкільництво на Україні // Енциклопедія українознавства. Т. 10. – Мюнхен: Молоде життя, 1984. – С. 3857-3871
2. *Крип'якевич І. П.* Історія України. – Львів: Світ, 1990. – С. 134-143.
3. *Кубійович В.* Українці в Генеральній Губернії 1939-1944 років. Історія центрального комітету. – Чикаго: Вид-во Миколи Денисюка, 1975. – 664 с.

4. *Стецький В.* Історико-географічні передумови формування освітнього комплексу Львівської області // Наукові записки Тернопільського педагог. ун-ту. Сер. Географія. № 1.– 1999.– С. 17-20.
5. *Франко І.Я.* Середні школи в Галичині 1875-1883 роках / Пов. збір. тв. у 50 т. – К.: Наукова думка, 1985.- Т.46 – С. 418-435.

Summary:

Vasyl' Stetskyi. HISTORICAL AND GEOGRAPHIC ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF EDUCATION AND EXPANSION OF EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS ON THE TERRITORY OF MODERN UKRAINE

The level of development of educational establishments and the level of the development of education are exposed on the basis of the studies of historical scientific sources and determined in them historical periods of the formation of Ukrainian territory.

The territory of the Modern Ukraine has experienced a number of historical stages of political, socio-cultural and economic development during the last thousand years. Each of them contributed to the formation of the system of the educational establishments and the development of educational process.

УДК 91.4(091)

Михайло ПОТОКІЙ

НОВЕ БАЧЕННЯ “ПІДНЕБЕСНИХ ГІР”**(До 150-річчя експедиції П.П. Семенова на Тянь-Шань)**

Створення Імператорського Руського Географічного Товариства (1845 р.) сприяло посиленню географічної вивченості не тільки території самої Російської імперії, а й прилеглих країн, в тому числі й у Середній та Центральній Азії.

У 1856 році Петро Петрович Семенов (1827-1914) добився від Міністерства іноземних справ дозволу на організацію експедиції на Алтай і в ”Киргизькі степи“ (Казахстан). У ІРГТ Семенов заявив, що проведе експедицію на Алтай і прилеглу до нього частину киргизьких степів, а сам вирішив здійснити подорож на Тянь-Шань, однак побоювся заявити про це публічно, щоб йому не відмовили.

Перед від’їздом П.П. Семенов зустрівся з віце-головою Товариства М.М. Муравйовим і виклав йому план своєї подорожі на Небесні гори. План був загально схвалений і Семенов навесні 1856 року відправився у подорож. Через Москву, Нижній Новгород, Казань він дістався Уралу, де провів дослідження гірничої промисловості. У червні він прибув у Омськ, де отримав підтримку місцевого генерал-губернатора Гасфорта, зустрівся з випускником місцевого кадетського корпусу Григорієм Потаніним, майбутнім видатним мандрівником і вченим-географом. Отримані від Потаніна відомості П.П. Семенов використав при організації своєї експедиції. П.П. Семенов перетнув Барабу, тричі переправлявся через Об, зібрав відомості про рослинність Бараби, досяг Алтаю, де кілька днів вивчав гірничі заводи, геологічні, палеонтологічні та археологічні колекції Алтайського гірничого округу.

У супроводі чотирьох сибірських козаків Семенов пройшов півтори тисячі верст від берегів Іртиша до Небесних гір через Киргизький степ. Подорож розпочалась 6 серпня 1856 року. Одразу ж П.П. Семенов відмітив значну відмінність зауральського степу від степу європейського (волзького чи донського). Тут степ чергується із “колками” – березовими чи осиковими гаями, які зростають в улоговинах. Мандрівник відмітив велику кількість озер і малу кількість річок. Долиною річки Аягуз мандрівник із супроводом дістався річки Лепси, першої річки Семиріччя. За Лепси степ набув рис напівпустині-пустині.

По дорозі на Тянь-Шань Семенов здійснив сходження на Семирічанський Алатау, де досяг границі багаторічних снігів і зібрав колекцію альпійської флори, однак більшість рослин належала до алтайських та центральноазійських видів.

За річкою Ілі П.П. Семенов вперше побачив засніжені вершини Заїлійського Алатау, в центральній частині якого здіймалась триголова вершина висотою понад 4 500 метрів. У Вірному (зараз – Алмати) у розпорядження Петра Петровича був наданий озброєний козачий загін (із 200 козаків і двох перекладачів), 2 вересня загін вирушив на схід, уздовж